

Sprekend Humanisme

Uitwerking van de lezing van:

Piet Thoenes (1921-1995)

Datum : 1990

Lokatie : onbekend

Onderwerp(en) : Coornhert, humanisme, de Opstand (1560-1590), de Nederlandse burgercultuur, religie.

Duur interview : 43:27 (min/sec)

Naam / functie interviewer(s) : niet van toepassing

Kader/context : Coornhert-dag 1990 (herdenking van de vierhonderdste sterfdag van Coornhert).

Niveau van uitwerking : Indicatief (Globaal; tijd/onderwerp, kernzin(nen) en eventuele opmerkingen)

Drager : Gedigitaliseerde opname van een geluidscassetteband;
WAV/MP3 bestand **WAV/MP3- 084**.

Datum uitwerking : 01-09-2015

Uitgewerkt door : Hanneke Hoogakker

Respondent : Piet Thoenes promoveerde op 4 juli 1962 op een proefschrift *De elite in de verzorgingsstaat. Sociologische proeve van een terugkeer naar domineesland*. In 1964 werd hij buitengewoon hoogleraar sociologische theorie aan het Institute of Social Studies in Den Haag. In 1968 aanvaardde hij het hoogleraarschap in de algemene en theoretische sociologie aan het

---

Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht. In deze jaren (ca. 1968-1971) werd hij geassisteerd door Rob Tielman, toen sociologie student, latere voorzitter van het Humanistisch Verbond.

Naast zijn wetenschappelijk werk was Thoenes vanaf 1960 actief in de humanistische beweging. Voor succesvolle wetenschappelijke carrière aanving had Thoenes, vanwege zijn communistisch sympathieën, moeite met het vinden van een passende baan. De directeur van het Gemeentelijk Lyceum in Dordrecht leek hier geen problemen mee te hebben, zodat Thoenes als leraar aardrijkskunde aan de slag kon bij deze school. Via één van zijn collega's kwam hij in aanraking met de humanistische beweging in Nederland. Dit was Jaap van Praag, de toenmalige voorzitter van het Humanistisch Verbond (HV).

Thoenes sprak regelmatig voor afdelingen van het Humanistisch Verbond en Humanitas, in het bijzonder over een thema dat hem dierbaar was: burgerschap in humanistisch perspectief. Hij was curator van de Stichting Socrates, en van 1961 tot 1970 redactielid van het humanistisch wetenschappelijke tijdschrift *Rekenschap*. Van 1975 tot 1978 maakte hij deel uit van het driemanschap dat leiding gaf aan de International Humanist and Ethical Union (IHEU). Later werd hij voorzitter van het Humanistisch Opleidings Instituut, van het Humanistisch Studiecentrum Nederland (HSN) (vanaf 1989) en van de Stichting J.P. van Praagprijs. Hij heeft actief bijgedragen aan de totstandkoming van de Universiteit voor Humanistiek in 1989, en was van 1993 tot zijn dood in 1995 voorzitter van het Humanistisch Archief- en Documentatiecentrum (HADC) i.o., het huidige Humanistisch Historisch Centrum. Van 1992 tot 1995 was hij voorzitter van de stuurgroep van het forum Burgerschap, Levensbeschouwing en Criminaliteit (BLC), een samenwerkingsverband tussen verschillende levensbeschouwelijke stromingen, dat begin jaren negentig opgericht werd. Hij vertegenwoordigde daar de humanistische invalshoek en het Humanistisch Verbond.

Teller: minuut/sec	Index/onderwerp:	Opmerkingen:
00:00	Inleiding (N.B.: het bandje begint middenin een zin.)	Spreker geeft in het kort aan waar zijn lezing over gaat: Coornhert in de Nederlandse renaissancistische burgercultuur en Coornhert als humanist. Spreker heeft niet de pretentie de Coornhert-kenners iets te vertellen dat zij niet al weten. Zijn doel is om Coornhert naar de huidige tijd toe te halen. Hoe spreekt hij ons als burger en humanist aan. Waarom moeten wij hem herdenken.
04:01	Coornhert in zijn tijd	Spreker beschouwt Coornhert niet als tragisch vanwege zijn ballingschap. Hij ziet het tragische juist wanneer iemand niet in zijn tijd past. Coornhert echter belichaamt de Nederlandse renaissance en haar ideeën. Hij staat middenin deze cultuur.

Teller: minuut/sec	Index/onderwerp:	Opmerkingen:
		Domela Nieuwenhuis en Multatuli stonden veel minder in hun tijd. Zij waren hun tijd vooruit. In de periode van de Opstand (1560-1590) was er als een burgercultuur. De machten die Coornhert verdreven (het Spaanse katholicisme en het orthodoxe calvinisme) waren randverschijnselen. Het is de wereld van de Nederlandse stedelingen (poorters), waarin Coornhert thuishoort. Hij heeft dan ook in alle steden vrienden, die hem zo nodig helpen.
08:10	De Nederlandse burgercultuur in de renaissance.	De Nederlandse burgercultuur was geen eenheid. De renaissance was nog een zoekende tijd. De renaissance-mens heeft vertrouwen in zichzelf. Dit is te zien in de schilderkunst en de literatuur en van die tijd. Toch blijven er nog onbeantwoorde vragen, zoals: hoe moet de mens zich richten. Coornhert representeert dit alles. Hij is in discussie met zichzelf. Hij werd daarom door latere generaties een humanist genoemd. De openheid naar de wereld maken hem, en het humanisme, interessant.
10:50	Het begin van de Nederlandse burgercultuur.	De Nederlandse opstand tegen Spanje is in Vlaanderen begonnen. De burgercultuur, met de stedelijke gemeenschappen, was hier al tot bloei gekomen. Deze burgers maakten zich los van de Spaanse overheersing. Pas een eeuw later gingen de noordelijke Nederlanden hier in mee. Pas wanneer Spanje de Zuidelijke Nederlanden terugpakt, begint de 80-jarige oorlog. Coornhert zette zich af tegen de randculturen: het Spaans katholicisme en orthodoxe calvinisme. Spreker denkt dat de Nederlandse burgerij dan al een rekkelijke, vrije cultuur is. Hij gelooft niet dat

Teller: minuut/sec	Index/onderwerp:	Opmerkingen:
		calvinisme en burgerij bij elkaar horen. Juist het humanisme past in deze burgercultuur.
14:58	Afronding van het beeld van Coornhert als burger.	Spreker haalt Jan te Brink (1834-1901) aan, die Coornhert in zijn dissertatie een fiere Nederlandse poortersnatuur noemt. Spreker vindt dit een passende omschrijving van Coornhert: onafhankelijk, dwars, maar recht.
15:50	De Nederlandse identiteit.	De Nederlandse burgercultuur zocht niet, zoals bijvoorbeeld de Duitsers wel deden, om het eigen volkskarakter expliciet te maken. Echter, de laatste jaren, nu de EEG ons bedreigt, is er een behoefte om de Nederlandse identiteit uit te spreken. Spreker vindt dat Nederlandse humanisten zich moeten bezinnen op de vraag of zij met de EEG willen meegaan of de Nederlandse identiteit willen benadrukken. Hoewel de Nederlandse burgerij in de afgelopen eeuwen veranderd is, moeten humanisten naar Coornhert kijken om te begrijpen hoe in zijn tijd het Nederlandse volkskarakter gevormd en zichtbaar geworden is.
18:26	Het mensbeeld in de hervorming	De humanistische renaissance is libertijns: de mens is veelzijdig en tot prestaties in staat. De orthodox calvinistische hervorming is on-renaissancistisch: de mens is gepredestineerd en zondig. De renaissance en het libertijns hervormde denken horen bij elkaar. Het calvinisme is een randverschijnsel van de Nederlandse hervorming.
20:19	Het humanisme in de renaissance vergeleken met het hedendaagse humanisme	Van Praag noemt Coornhert niet in zijn boek over hedendaags humanisme. Spreker denkt dat Van Praag het humanisme van Coornhert te christelijk

Teller: minuut/sec	Index/onderwerp:	Opmerkingen:
		vond: Coornhert had nog een binding met bepaalde God-voorstellingen en Bijbel-beelden, hoewel hij de mens al wel op zichzelf stelde. Het humanisme is sindsdien geïnspireerd door onder andere Voltaire, Marx, Freud en Sartre. De mens heeft al sinds de 18^e eeuw geen Godsbeeld meer nodig. Echter, de laatste tijd is er onder humanisten weer een discussie over de vraag of het humanisme een religieuze reflectie nodig heeft.
23:53	Trioloog over religie (N.B.: van minuut 31:51 tot 32:09 valt het geluid weg)	Analoog aan een vertelvorm van Coornhert (2- en 3-spraken) leest spreker een verzonnen trioloog voor tussen Coornhert, Christiaan (een katholiek) en Vrijmoed (een vrijdenker). Aan het eind verschijnt Charon (de veerman). Christiaan spreekt Coornhert aan op het verlaten van de Rooms-katholieke kerk. Christiaan ziet de fouten van de Rooms Katholieke kerk, maar hij ziet haar ook als draagster van een grote algemene beschaving. Hij wil de Rooms Katholicisme van binnenuit veranderen. Hij vindt dat Coornhert verdeeldheid zaait met zijn kritische houding. Coornhert legt uit waarom hij geen lid meer wil zijn van de Rooms Katholieke kerk. Hij erkent een God boven zich, maar kan door de Bijbel met zijn eigen gezonde verstand te lezen, leren hoe hij wel moet leven. In zijn eigen woorden: "Wat behoeft gij band die ongebonden leven kan." Vrijmoed vindt het woord van de vrije man altijd beter dan dat van de dienaar. De burgers van Nederland hoeven zich door niemand iets te laten gezeggen. Hij ontkent het bestaan van een God. Hij ziet de <i>Bijbel</i> als een toevallige verzameling oude teksten, die niet kunnen dienen als basis voor allen om wel te leven. Mensen kunnen

Teller: minuut/sec	Index/onderwerp:	Opmerkingen:
		op hun eigen kritische verstand bouwen. Het is hun eigen wereld. Charon: "In Hades' rijk is uw taal van gelijke schimmigheid. Geef mij uw obool en schrijdt in zwijgen voort."
35:36	De voorzitter bedankt Thoenes voor zijn voordracht	De discussie wordt aangekondigd. De deelnemers aan de discussie nemen plaats achter de tafel.
37:45	De zaal wordt uitgenodigd vragen te stellen	De vraagsteller uit de zaal is slecht te verstaan. Thoenes stelt dat in Nederland miskent wordt dat Antwerpen het begin en het symbool van de Opstand is. Hij is het eens met de stelling dat het burgerhumanisme een Gesellschaftliche vorm is. Ook is hij het eens met de leus "stadslucht maakt vrij". Hij is voor een open humanisme zonder veel bindingen. Reactie (van Paul): hij is het in grote lijnen met Thoenes eens, maar hij ziet in het Nederlandse humanisme van na WO II een reactie op het Gesellschaftsmodel. Spreker (van achter de tafel): ziet binnen het Humanistisch Verbond zowel de behoefte aan gemeenschappen als de behoefte om "de vrije stadslucht" in te ademen. Tolerantie is alleen zinvol als die actief is. De voorzitter vat samen: een evenwicht vinden waarin tolerantie en vrijheid tot hun recht komen. Thoenes: begint aan zijn uitleg over de gemeinschaftliche Gesellschaft. Deze term is van de Duitse socioloog Ferdinand Tönnies.
43:27		Het bandje eindigt hier abrupt.